

ПСИХОЛОГІЧНІ КОМПОНЕНТИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОМУ ГОВОРІННІ СТУДЕНТІВ МЕТАЛУРГІЙНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглядаються психологічні компоненти формування англomовної лексичної компетентності у процесі навчання говоріння студентів. Подано визначення лексичної компетентності. Розглянуто когнітивну сферу, що включає в себе такі процеси, як: мислення, сприйняття, увага, пам'ять, уява. Виділено мнемічні прийоми та способи засвоєння лексичного матеріалу.

Ключові слова: лексична компетентність, когнітивні компоненти навчання, мислення, сприйняття, увага, пам'ять, уява

Постановка проблеми. Для продуктивної співпраці на міжнародному ринку та задоволення комунікативних потреб сучасні спеціалісти металургійної галузі повинні оволодіти іноземною мовою на належному рівні і досконало знати фахову лексику. Проблема формування лексичної компетентності не втрачає своєї актуальності і є об'єктом дослідження багатьох науковців. Вирішення цього питання потребує аналізу не тільки методичних, педагогічних та лінгвістичних чинників, а й психологічних, зокрема необхідно зробити аналіз психологічних компонентів, що впливають на процес формування англomовної лексичної компетентності.

Аналіз досліджень і публікацій. Психологічні основи засвоєння лексики висвітлюють Б.В. Беляєв, В.Д. Борщовецька, С.М. Бучацька, П.Б. Гурвич, В.С. Кондратьєва, З.М. Корнева, Г.В. Кудрявська, Ю.А. Кудряшов, І.Л. Онуфрієва, Л.А. Онуфрієва, Ю.О. Семенчук, О.Є. Сиземіна, Г.П. Татаурова, А.Г. Умаханова, А.О. Фетисова, О.М. Шамов, В.Г. Шатух та ін., але в жодному дослідженні не висвітлено психологічні фактори, які впливають на формування англomовної лексичної компетентності у професійно орієнтованому говорінні студентів.

Під **лексичною компетентністю** ми розуміємо здатність студента оформлювати свої висловлювання й розуміти мовлення інших, доречно вживаючи обрані терміни в межах професійного вжитку, забезпечувати функціонування певних навичок і знань на належному рівні, враховуючи лексичну усвідомленість або здатність їх використовувати в усіх видах мовленнєвої діяльності.

Метою статті є висвітлення психологічних компонентів, які впливають на формування англomовної лексичної компетентності у процесі навчання професійно орієнтованого говоріння студентів.

Виклад основного матеріалу. Когнітивний підхід до навчання іншомовної фахової лексики, оснований на когнітивній психології, опирається на принцип свідомості в навчанні і на теорію соціоконструктивізму, згідно з якою студент є активним учасником процесу навчання. Доцільність підходу полягає в організації активної мовленнєво-мисленнєвої діяльності студентів у процесі навчання іншомовної фахової лексики. Навчання лексики повинно здійснюватись на основі активного і цілеспрямованого залучення когнітивних стратегій переробки, збереження та відтворення лексичної інформації. Під когнітивними стратегіями, слідом за В.Д. Борщовецькою, розуміється урахування процесу повторення лексичних одиниць при застосуванні мнемічних прийомів запам'ятовування англійської лексики професійного спрямування [2].

Формування лексичної компетентності та лінгвістичний розвиток студентів неможливий без урахування розвитку їх когнітивної сфери, що включає в себе такі процеси, як: мислення, сприйняття, увага, пам'ять, уява.

Мислення відповідає за активне осмислення й переробку лексичного матеріалу, його перетворення і збереження у внутрішньому лексиконі студентів. Виділяють наступні функції мислення: 1) пізнання – осягнення сенсу, розкриття значення предмету; 2) вирішення поставлених проблем і задач; 3) породження нових цілей у мисленні та діяльності; 4) рефлексія – цілеспрямованість на отримання знань, аналіз їх змісту та методів пізнання [8].

У рамках навчання іншомовної лексики великого значення надають мисленню [3; 4]. Це пов'язано з тим фактом, що саме лексика має вирішальне значення для розвитку здатності мислити іноземною мовою. Потрібно не навчати "мислити іноземною мовою", а вивчати значення слів, особливості їх вживання. Адже значення слів у рідній та іноземній мові мають

свої специфічні риси і не можуть повністю збігатися. У деяких випадках вони значно розходяться. Цей факт необхідно враховувати на заняттях з іноземної мови.

У процесі формування англомовної лексичної компетентності функція пізнання полягає в розумінні студентами лексичних одиниць, їх фонетичних, граматичних, семантичних, стилістичних особливостей і правил вживання, зіставленні отриманих знань з набутими (напр., добір синонімів/антонімів до нової лексичної одиниці). Друга функція мислення реалізується у процесі використання лексики для вирішення поставлених проблем під час навчання іншомовного говоріння. Породження нових цілей у мисленні й діяльності відбувається при вживанні нових лексичних одиниць у словосполученнях, комунікативних ситуаціях для вираження власної думки. Рефлексивна функція мислення здійснюється на всіх етапах роботи з лексикою. Вона дає можливість усвідомлено працювати з лексичним матеріалом, звертатися до відповідних правил у випадку виникнення труднощів, контролює й корегує процес пізнання.

Виділяють два види мислення: репродуктивне і творче. Репродуктивне мислення шаблонне, а у творчому вирішується проблема, виробляється нова стратегія, у процесі говоріння виявляється щось нове. Під час оволодіння іншомовною лексикою важливі обидва види мислення. Завдяки репродуктивному виду студенти засвоюють англомовні зразки, на базі яких говоріння стає можливим. Творче мислення дає можливість вживати засвоєний матеріал відповідно до індивідуальних цілей і задач спілкування, обирати з можливих лексичних одиниць ті, які дають змогу виразити думку, ставлення, намір точно й зрозуміло.

Результатом процесу сприйняття є створення вільного і повного образу іншомовного слова, під яким розуміється "сукупність інформації, яка міститься у внутрішній та зовнішній структурі слова, при активному володінні ним в усному і писемному мовленні" [7, с.132]. Задача сприйняття полягає в економному використанні розумових процесів [1; 3]. Сприйняття визначає, відбирає, класифікує і кодує певним чином необхідну і важливу інформацію.

При сприйнятті лексичних одиниць у ході вивчення мови студент здійснює цілу низку перцептивних дій. До таких дій можна віднести: а) вимірювальні; б) зіставні; в) просторові; г) контрольні; д) коригуючі. Названі вище дії мають свою мету. Вони в тій чи іншій мірі впливають на сприйняття лексичних одиниць. Дії формуються в результаті оперування об'єктами під час сприйняття або спостереження за ними. Вони розвиваються, удосконалюються в міру накопичення дій з лексичними одиницями. Перцептивні дії забезпечують свідоме виділення того чи іншого аспекту чуттєво заданої ситуації. Будь-яке іншомовне слово є системою ознак. Ці ознаки використовуються під час пошуку еталона. Засвоєні сенсорні еталони іншомовних слів стають для студентів "чуттєвими мірками". У результаті цього зростає точність і довільність сенсорно-перцептивних процесів.

Сприйняття як психічний процес має володіти певними властивостями. Вони такі: а) цілісність; б) предметність, в) осмисленість; г) узагальненість; д) постійність; е) вибірковість [7].

При навчанні лексики сприйняття відповідає за правильність і цілісність створення звукового та зорового образу іншомовного слова, за умови частого використання слова зменшується час, необхідний для його розпізнавання. Збереження звукового образу лексичної одиниці забезпечує слухова пам'ять. А.Г. Умаханова зазначає, що "запам'ятовування слова відбувається краще, якщо добре засвоєно його звучання" [6]. Далі вона пише: "Основа успішності засвоєння мови закладається на фонетичному рівні в ході засвоєння звукового складу мови" [6]. Виходячи з цього, слід приділяти увагу не лише формуванню семантичного, а й звукового компонента слова.

Отже, для найкращого запам'ятовування слова студенти повинні його чути, бачити і записувати. Порівняльно-зіставне пояснення англомовної лексики на прикладі рідної мови надає позитивний вплив на міцність її засвоєння, мобілізує логічне мислення. Розкриття значення слова в повному обсязі сприяє більш глибокому й осмисленому його розумінню на базі логічних асоціацій, чуттєво-наочний образ слова міцно закріплюється у пам'яті в процесі його подальшого вживання [1].

Увага дає змогу зробити образ слова ясным, виразним і глибоким, є обов'язковою умовою та компонентом успішного навчання. Під час засвоєння англомовної лексики вона забезпечує правильність і повноту сприйняття лексичних одиниць, особливості вимови, написання, значення, вживання. Виділяють два типи уваги: довільну і мимовільну. Мимовільна увага

відрізняється стихійністю виникнення, відсутністю зусиль для запам'ятовування інформації.

У педагогічному процесі увага регулюється наступними факторами: 1) потреба; 2) ставлення до об'єкта пізнання, практичної діяльності; 3) установка, неусвідомлювана готовність сприймати предмети та явища дійсності певним чином [6, с.103].

Посилення уваги до лексики забезпечується за наявності у студентів потреби: 1) розширення свого словникового запасу для найбільш успішного рішення поставлених комунікативних задач; 2) в оволодінні професійно орієнтованою лексикою; 3) при створенні конкретних ситуацій з вживанням галузевої лексики; 4) в усвідомленні установки на необхідність її подальшого засвоєння [4, с. 35]. Потреба визначає динаміку уваги. Активність уваги зростає в сукупності з інструментальною мотивацією. Інструментальна мотивація пов'язана з потребою придбання лексичних засобів, що забезпечують сприйняття мови (усно й письмово). Ця ж мотивація забезпечує й засвоєння слів іноземної мови для вираження власних мовних намірів.

Важливий фактор уваги – ставлення до об'єкта пізнання. У випадках, коли студент прагне оволодіти лексикою (активною та рецептивною), він намагається успішно оволодіти різними аспектами іншомовного слова (формою, семантикою, вживанням). За такої умови робота над словниковим запасом проходить завжди успішно. Вона носить цілеспрямований характер.

Своєрідним фактором уваги є установка. На початку навчання у студента повинна бути сформована свідома установка на те, що лексичний аспект у навчанні іноземної мови повинен зайняти домінуюче положення. Запас лексичних засобів мови дає змогу студентам висловлювати свої думки і розуміти чужі в комунікативних актах. Паралельно з мовними і мовленнєвими здібностями, розвиваються здібності стійкості уваги. Студент не реагує на відволікаючі його обставини, поки відбувається процес комунікації зосереджується на змісті висловлювання. Здібності уваги називають атенційними [8]. Атенційні здібності виражаються в перемиканні й розподілі уваги. Ця здатність збільшує обсяг уваги, що призводить до кращого сприйняття мовних одиниць: від звуку – до слова, від слова до цілого тексту. Когнітивні ресурси студентів на різних етапах вирішення навчальних завдань гнучко розподіляються завдяки вчасному перемиканню й розподілу уваги [4].

Зберігання лексичного матеріалу і його подальше використання в процесі комунікації можливо завдяки складній системі *пам'яті*, де всі слова зберігаються у вигляді впорядкованої системи. У статті ми будемо дотримуватися концепції подвійної будови пам'яті [5]. Згідно з цією концепцією, існує довготривала й короткочасна пам'ять. Лексична інформація спочатку обробляється в короткочасній пам'яті, яка не існує ізольовано, а підтримує постійний зв'язок із знаннями, що зберігаються в постійній (довготривалій). Знання та інформація, що міститься в довготривалій пам'яті, знаходяться в постійному контакті з новою інформацією, яка змінює та збагачує зміст старих знань та надходить у вигляді семантичних кодів. Доведено, що найкраще процес запам'ятовування проходить при семантичній організації слів (наприклад, назва фігур, умовних позначень та ін.) [14].

При навчанні продуктивної і рецептивної лексики має місце процес забування. Якщо слово не повторювати, настає забування, яке пояснюється згасанням, інтерференцією та відсутністю відповідних ознак. Продуктивність запам'ятовування залежить від глибини перцептивного та семантичного аналізу лексичного матеріалу, від поставленої мети студентами та активності розумової діяльності. Щоб забезпечити схоронність слова в пам'яті, необхідно володіти раціональними і емкими прийомами запам'ятовування: 1) дозуванням лексичного матеріалу; 2) регулярним повторюванням; 3) використанням різних мнемічних прийомів.

Виділяють наступні мнемічні прийоми: 1) групування; 2) виділення опорних пунктів; 3) складання плану; 4) класифікація; 5) схематизація; 6) структурування; 7) систематизація; 8) аналогія; 9) перекодування; 10) добудовування; 11) серійна організація; 12) використання асоціацій; 13) повторення [5].

Описані вище прийоми полегшують зберігання, кодування й відтворення лексичної інформації з пам'яті. Мнемічні прийоми дають можливість покращити функції самої пам'яті.

Усі мнемічні прийоми призводять до збільшення продуктивності процесів пам'яті і зводяться до наступного: 1) підвищенню швидкості запам'ятовування і відтворення, 2) збільшення обсягу запам'ятовування і відтворення; 3) підвищення точності запам'ятовування

й відтворення; 4) збільшення міцності запам'ятовування й збереження в пам'яті; 5) збільшення ймовірності правильного запам'ятовування, відтворення [7, с.174]. Найбільш ефективне запам'ятовування відбувається під час використання декількох прийомів одночасно.

У процесі формування лексичної компетентності бере участь і такий когнітивний компонент, як *уява*. Уява тісно пов'язана з образами. Вони формуються у процесі уявного конструювання об'єктів. Образи покликані передбачати у відомому сенсі результати діяльності. Вони служать засобом вирішення поставлених завдань. У психології пізнання існує кілька теорій образів. Усі вони описують процес кодування інформації. Серед них можна назвати радикальну гіпотезу образів, концептуально-пропозиційну гіпотезу і гіпотезу подвійного кодування [15]. У гіпотезі подвійного кодування існують дві системи кодування та зберігання інформації (вербальна і образна).

Для уяви як когнітивного процесу велике значення набуває проблема створення образів. У створенні образу вирішальну роль відіграє слово. Слово служить знаряддям перетворення чуттєвих образів у розумові. Слово визначає психічну сутність образу. Об'єкт сприйняття і його образ як би доповнюють один одного. Коли об'єкт видалений з поля зору, може з'явитися його образ [1]. Образ не може збігатися з оригіналом вже в силу того, що він витягується з контексту свідомості, а не з дійсності. Знайома картинка може бути закодована образно і вербально. Доступ до вербального коду буде важче внаслідок наявності додаткової інформації. Вербальний код діє після активізації образного коду. Абстрактне слово може бути представлено у вербальному коді. Слова з конкретним значенням можуть кодуватися двоюко: і образно, і вербально. Образний код підходить більше для конкретної, ніж абстрактної інформації. А вербальний код швидше придатний для обробки абстрактної інформації.

На створення образів лексичних одиниць (продуктивних і рецептивних) вплив також надає сприйняття і життєвий досвід студентів. Оскільки образ є продуктом свідомості, а не дійсності, він доповнює об'єкт сприйняття, але повністю з ним не збігається.

Активна робота когнітивних процесів студентів під час оволодіння лексикою іноземної мови забезпечує свідоме й ефективне засвоєння матеріалу і, таким чином, є успішною передумовою для формування системи стійких, гнучких лексичних знань та навичок.

Успішність формування системи стійких лексичних навичок і знань багато в чому залежить від такого чинника, як спосіб організації і представлення лексико-семантичної інформації. Уся інформація про форму, особливості значення, вживання, правил застосування лексичних одиниць зберігається у внутрішньому лексиконі, який містить не самі лексичні одиниці, а їх ментальні образи (подання). Внутрішній лексикон є спеціальним сховищем лексичних знань і когнітивного досвіду людини. Відносини між одиницями внутрішнього лексикону можна класифікувати наступним чином: 1) відносини між словами (лексичні відносини), 2) відносини між концептами (концептуальні); 3) відносини між концептами і словами (спосіб вербалізації екстралінгвістичної інформації) [4]. Незважаючи на гнучкість і рухливість лексикону, він забезпечує простоту та легкість отримання необхідної інформації. Це пояснюється тим, що всі лексичні одиниці, що зберігаються у внутрішньому лексиконі, утворюють собою впорядковану систему.

Правильність і швидкість вилучення необхідної інформації з лексикону, її вербалізація залежать від способу роботи над лексикою в процесі навчання. Враховуючи ментальну природу організації внутрішнього лексикону, при роботі над лексикою О.Є. Сиземіна виходила з таких принципів: 1) освоєння нових одиниць лексикону повинне відбуватися з опорою на вже сформовані у свідомості індивіда семантичні структури та урахуванням наявної когнітивної бази, 2) інтерпретація й усвідомлення значень нових одиниць лексикону має проходити одночасно з формуванням нових лексичних зв'язків та перебудовою, доповненням вже наявних [4].

Висновки. Встановлено, що на формування англомовної лексичної компетентності у професійно орієнтованому говорінні впливають компоненти когнітивної сфери, такі як: мислення, сприйняття, увага, пам'ять, уява. Завдяки когнітивним компонентам активізується мовленнєво-мисленнєва діяльність студентів. Свідоме й ефективне засвоєння лексичного матеріалу забезпечується когнітивними процесами, і є передумовою формування лексичних знань, навичок і лексичної усвідомленості процесу навчання.

Подальша розробка даної проблеми полягає у врахуванні вищеназваних компонентів для створення комплексу вправ з формування англомовної лексичної компетентності у професійно орієнтованому говорінні студентів.

Література

1. Бархаев Б.П. Педагогическая психология / Борис Павлович Бархаев. – СПб.: Питер, 2007. – 448 с.
2. Борщовецька В. Д. Навчання студентів-економістів англомовної фахової лексики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Валентина Дмитрівна Борщовецька. – К., 2004. – 208 с.
3. Рыжов В.В. Психологические основы коммуникативной подготовки педагога: монография [Василий Васильевич Рыжов. – Н. Новгород: Изд-во НГЛУ, 1994. – 164 с.
4. Сиземна А.Е. Методика развития лексической компетенции студентов лингвистического вуза на основе формирования мотивационной базы обучения (английский язык) // автореф. дис... на соискание ученой степени канд.пед.наук: спец. 13.00.02 "Теория и методика обучения и воспитания (иностраный язык, уровень высшего профессионального образования)" / Сиземна Александра Евгеньевна. – Нижний Новгород, 2009. – 22 с.
5. Солсо Р. Л. Когнитивная психология / Роберт Л. . Солсо. – М. : Тривола, 1996. –598 с.
6. Умаханова А.Г. Обучение терминологической лексике английского языка студентов языкового вуза: автореф. дис. на соиск. ученой степени канд.пед. наук : спец. 13.00.02 "Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования)" / Альбина Гасановна. Умаханова. – Махачкала, 2006. – 21 с.
7. Черемошкина Л.В. Психология памяти: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Любовь Валерьевна Черемошкина. – М. : Издательский центр "Академия", 2002. – 368с.
8. Шамов А.Н. Когнитивный подход к обучению лексике: моделирование и реализация (базовый курс немецкого языка) : дисс. на соиск. учен. степ. д. п. н.: (13.00.02). / Александр Николаевич Шамов – Тамбов, 2005. – 537 с.

И. А. Ярема

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ КОМПОНЕНТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОМ ГОВОРЕНИИ СТУДЕНТОВ МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Резюме

В статье рассматриваются психологические компоненты формирования англоязычной лексической компетентности в процессе обучения. Дано определение лексической компетентности. Рассмотрена когнитивная сфера обучения, включающая в себя такие процессы, как: мышление, восприятие, внимание, память, воображение. Выделены мнемические приемы и способы усвоения лексического материала.

Ключевые слова: лексическая компетентность, когнитивные компоненты обучения, мышления, восприятия, внимание, память, воображение.

I. A. Yarema

PSYCHOLOGICAL COMPONENTS OF FORMING LEXICAL COMPETENCE IN PROFESSIONALLY ORIENTED SPEAKING OF METALLURGICAL SPECIALTIES' STUDENTS

Summary

The article deals with psychological components of forming the English lexical competence in teaching speaking. A definition of lexical competence is given.. We consider the cognitive sphere of training, which includes the following processes: thinking, perception, attention, memory, imagination. Mnemonic techniques are allocated and methods of learning lexical material are described.

Key words: lexical competence, cognitive components of learning, thinking, perception, attention, memory, imagination.